
Esther Op de Beek

‘Er is een impasse in het debat over kunst’

Interview met Arnold Heumakers over de opdracht van de criticus

NRC-criticus Arnold Heumakers laat zijn licht schijnen over de wil van de lezer, de didactische rol van de kritiek en het romantische paradigma.

In zijn minicollege ‘Recensies schrijven’ in *de Volkskrant* van 9 januari jongstleden stelt de Nijmeegse hoogleraar Jos Joosten een voorwaarde: voor een goede recensie is ruimte nodig. Korte stukjes zijn noch voor de criticus, noch voor de schrijver fair en de kranten zouden er goed aan doen de voorkeur te geven aan één lang stuk boven vier korte stukjes. Bij het minicollege stonden maar liefst vier foto’s van Joosten. Is de kritiek in de kranten nog te redden?

Daar ben ik niet optimistisch over. In de tijd dat ik nog bij *de Volkskrant* werkte had ik soms 3000 woorden voor een stuk, nu maximaal 1800, als het tenminste een openingsartikel betreft. Ik kreeg dan als freelancer een telefoontje dat ik een paar alinea’s moest schrappen voor een foto die ik idioot vond. Er was geen discussie over, want de redacteur in kwestie was het

meestal met me eens; we zaten samen te tieren aan de telefoon, maar de hoofdredactie bepaalde: 'Dit willen de lezers'.

Wanneer begon dat?

Het vreemde is dat het al veranderde toen het nog goed ging met de kranten, en met de kritiek zelfs uitzonderlijk goed. De boekenbijlagen kwamen er pas in de jaren zeventig van de vorige eeuw en werden een onderscheidend element voor een krant. De wetenschaps- en boekenbijlagen waren jarenlang voor *NRC* een visitekaartje. Dat was mogelijk in een unieke constellatie: een periode waarin iedereen kranten las en er veel minder tv gekeken werd. De baby-boomers lieten zich weinig meer gelegen liggen aan de zuilen, gingen door toenemende sociale mobiliteit op grote schaal studeren en namen de nu vaak elitair geachte burgerlijke cultuur over. Er was een groot publiek van jonge, hoogopgeleide lezers. Iedereen binnen die groep had de nieuwe Reve of Mulisch gelezen, ook studenten sociologie of geschiedenis. Kranten boden een algemeen forum waarop grote belangstelling voor kunst en literatuur werd gedemonstreerd, een soort plaatsvervangende religie wellicht. Maar ergens in die bloei-periode heeft men de wens opgevat een nog veel groter publiek te bedienen, zowel vanuit commerciële belangen als democratische principes. Men paste zich aan aan wat de hoofdredactie dacht dat het nieuwe, grote publiek wilde, zonder ernaar te vragen.

Speelt in wat je de opdracht van de criticus van nu zou kunnen noemen de wil van de lezer dan geen rol?

Kritiek schrijf je voor lezers, niet voor schrijvers. Dat betekent echter niet dat je je aan die lezer moet aanpassen. Je maakt een stuk dat je zelf graag zou lezen. Dat is het enige betrouwbare kompas. En je gaat ervan uit dat je niet zo uitzonderlijk bent dat niemand jouw smaak deelt. Dat betekent dat er een significante groep moet zijn die daarin geïnteresseerd is. Uit mijn ervaring blijkt dat ook.

Vroeger hadden we in de Nieuwe Kerk van Amsterdam wel eens bijeenkomsten waar de *NRC*-lezers hun redactie konden ontmoeten. Daar kwamen dan 200 mensen op af, het had een zeker snob-appeal. Hubert Smeets, toen

Arnold Heumakers, literatuurcriticus. ANP Copyright: MMP Theo Smit

chef, zei: 'Dit wordt een vormende ervaring, je eerste ontmoeting met je lezers.' Niemand durfde zijn mond open te doen, tot een paar docenten vroeg waarom het allemaal zo ingewikkeld opgeschreven moest worden. En of er niet een pagina voor 16/17-jarigen kon komen. Dan antwoordde ik: 'Heeft u *Bint* gelezen?' *Bint* is in het gelijknamige boek van Bordewijk een schooldirecteur die zijn leerlingen als een dictator opvoedt. Het enige richtsnoer is dat de leraar nooit mag dalen, de leerling moet stijgen.' Daarna viel het gesprek stil. Die bijeenkomsten waren voor iedereen onbevredigend. En dan dacht ik: voor deze mensen schrijf ik dus! Ik houd ermee op! Maar Hubert zei: 'Wacht maar af.' En in het café van de Nieuwe Kerk ontstond er dan wat hij noemde 'de pantoffelparade', waar de mensen fluisterden: 'Ik vind het prachtig wat u schrijft!' 'Ga door hoor!' De wens van de →

lezer viel dus vaak samen met wat ik als criticus zag als mijn taak.

U maakt dus van de criticus een leraar en zijn opdracht is didactisch?

Ja, ik ben een geboren onderwijzer. Het thema ‘wat is literatuur?’ wil ik telkens opnieuw op de agenda, zowel in kritieken als op colleges, geëigende plekken om te spreken over dat specifieke taalgebruik en die specifieke manier van vertellen die bij literatuur hoort. Dat moet de inzet zijn. Vorig jaar liet ik mijn studenten aan de Universiteit van Amsterdam de Kellendonk-lezing van Maarten Asscher lezen: niemand wist wie Kellendonk was! Nota bene in het jaar waarin zijn brieven uitkwamen en hij volop in de aandacht stond. Studenten van nu lezen amper nog kranten, niet op papier en niet online. Maar erger is dat zij ook niet meer weten wat literatuur zou kunnen zijn, romans worden gelezen als louter informatie en amusement. Dat verbijstert me en stelt me teleur. Nu valt dat die studenten niet aan te rekenen, want niemand heeft het ze ooit verteld. De grootste crisis is misschien wel die in het onderwijs, waar het democratisch egalitarisme tot enorme devaluatie geleid heeft. Misschien dat het begrijpende literaire lezen als zodanig daardoor niet blijft bestaan.

Er is er veel te doen over het schoolvak Nederlands: een groep hoogleraren, docenten en didactici heeft onlangs de alarmbel geluid. Tegelijkertijd zijn er – ook voor jongeren – literaire festivals, leesgroepen, websites, apps. Literatuur functioneert op grote schaal. Hoe zou de kritiek te midden van al die initiatieven die didactische functie die u belangrijk vindt, kunnen vervullen?

Op internet wemelt het van de critici, professioneel en amateur. Het is een mengeling van rijp en groen, soms zelfs serieuzer en uitvoeriger dan wat je in de krant kunt aantreffen, megabytes zijn er immers genoeg. Maar er heerst een soort anarchie, het is zonder centrum. Als je iemand langere tijd volgt, merk je of hij of zij serieus is of niet. Of de kritiek haar didactische functie kan vervullen, is afhankelijk van de inzet van de critici zelf, die kwaliteit moeten leveren die door lezers moet worden herkend. Je kunt niets afdwingen.

U heeft in uw boek *De esthetische revolutie* (2015) geschreven over het ontstaan van onze moderne kunstopvatting in de romantiek. Kunst is een autonoom domein geworden. Hoe verhoudt deze kunstopvatting zich tot de functie van kritiek? En hoe is dat anno 2016?

Tot de strijd tussen de Klassieke en de Moderne literatoren uitbrak aan de Académie Française (Frans: *Querelle des Anciens et des Modernes*), eind 17de/begin 18de eeuw, waren de antieke dichters en denkers maatgevend. Het gevolg was een klassieke regelethetica. Kunstwerken stonden in een ondergeschikte, instrumentele relatie tot moraal, religie en politiek. Muziek diende een requiemmis, doop of divertissement. Vanaf het moment dat met de ‘uitvinding’ van de esthetische autonomie het gezag van de Ouden werd betwijfeld, ontstond ‘kunst’ in de moderne zin van het woord. We raakten van God los. Er volgde een discussie over wat mooi is en wat lelijk en er ontstond een publiek dat naar kunst ging omdat het kunst was. Sindsdien ziet de kunst zich gedwongen keer op keer haar eigen bestaansrecht te definiëren, bijvoorbeeld door met een maatschappelijk engagement te komen. Wat dat betreft betekende de autonomisering van de kunst zowel een bevrijding als een verlies (van functie en maatschappelijke betekenis).

Bovendien heeft de kritiek wat betreft de beoordeling de plaats ingenomen van de

opdrachtgevers van weleer. Dat omsluit ook de beoordeling van het bestaansrecht van de kunst. Tot op de dag van vandaag wordt er eindeloos gedebatteerd over de tegenstelling tussen autonomie en engagement – in mijn ogen een schijntegenstelling. Niet autonomie maar *l'art pour l'art*, de ontgoochelde reactie op het echech van het romantische engagement, is de tegenhanger van engagement. De geëngageerde romantici vonden dat alles kunst moest worden, de wereld diende te worden ‘geromantiseerd’, zoals Novalis schreef. Maar toen de wereld daar niet voor bleek te voelen, moest de kunst maar alles worden en trokken de romantici zich terug in een ivoren toren. Het is van belang om die dingen uit elkaar te houden en er in de kritiek aandacht aan te besteden, ze raken het hart van de moderne kunst.

Aukje van Rooden pleitte in haar boek *Literatuur, autonomie en engagement* (2015) voor het loslaten van het romantische paradigma om de discussie over kunst weer kracht te geven. Hoe ziet u dat?

Ik vind het een heldere analyse, uitstekend verwoord, maar ben het niet met haar eens dat het romantische paradigma uitgewerkt is. De grondbegrippen uit de romantiek zijn nog steeds die van nu. Originaliteit bijvoorbeeld, en een kritische relatie tot de maatschappij. Of het merkwaardige verlangen dat ieder in zijn zekerheden geschokt wil worden – dat was vóór de romantiek nooit de bedoeling van kunst. In het algemeen kun je zeggen: zolang we over ‘kunst’ en ‘literatuur’ blijven spreken, als onderscheidende en min of meer verheven categorieën, houden we vast aan het romantische paradigma, dat rijker is dan soms wordt gedacht.

Maar Van Rooden stelt toch niet dat het paradigma uitgewerkt zou zijn; ze zegt eerder dat een te beperkte opvatting van de romantische esthetica heeft geleid tot een impasse in het debat.

Dat er een impasse ontstaan is ben ik wel met haar eens. Na de jaren zestig van de vorige eeuw heeft het praten over engagement een enorme vlucht genomen. Je ziet vaak dezelfde argumenten voorbijkomen, heel slaapverwekkend. Maar Aukje van Rooden komt met een nieuw paradigma, al situeert ze dat in het verlengde van de romantiek. Het is de vraag of

je zoiets als criticus of wetenschapper uit de hoogte kunt toveren, dat zou toch uit de kunsten zelf moeten komen. Alhoewel, toen de romantiek opkwam, is die paradigmawisseling ook begonnen met visies uit allerlei hoeken en dan kan het zomaar gebeuren dat je je ineens in een nieuwe wereld bevindt. ●

Literatuur

- Heumakers, A. (2015) *De esthetische revolutie: ontstaan en ontwikkeling van het moderne kunstbegrip in Verlichting en Romantiek*. Amsterdam: Boom.
- Houwelingen, B. (2016) ‘Zo schrijf je de perfecte boekrecensie.’ In: *de Volkskrant*, 9 januari.
- Rooden, A. van (2015) *Literatuur, autonomie en engagement: pleidooi voor een nieuw paradigma*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

